

УДК 351.82

НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Дзядук Г. О.,

*аспірант кафедри економічної політики та менеджменту,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків*

Досліджується сучасний стан та необхідність державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні .

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, державна підтримка, малий та середній агробізнес.

Dziaduk H. O.,

*Postgraduate Student of the Chair of Economic Policy and Management Department,
KRI NAPA, Kharkiv*

NECESSITY OF GOVERNMENT REGULATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED AGRARIAN BUSINESS IN UKRAINE

The research deals with the current state and necessity of government regulation of small and medium-sized agricultural business in Ukraine.

Key words: agrarian sector, public regulation, public supporting, small and medium-sized agricultural business.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є основою економіки, він забезпечує продовольчу безпеку країни та постачає сировиною промисловість. Дослідження економічної історії багатьох розвинених країн, дає нам розуміння, що процвітання аграрного сектора суттєво сприяло економічного прогресу. Нинішні провідні розвинені країни колись були переважно аграрними, а у країн, що розвиваються, усе ще аграрний сектор є ключовим і значною мірою сприяє збільшенню національного доходу. Якщо аграрний сектор не відповідає збільшуваному попиту на продукти харчування, то це, як виявляється, негативно впливає на темпи зростання економіки. Тому зростання пропозиції харчових продуктів в аграрному секторі має велике значення для економічного зростання кожної країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки присвячено роботи О. Амосова, В. Гейця, С. Кваши, М. Латиніна, Т. Лозинської, С. Майстра, П. Макаренка, О. Маслака, М. Мельника, О. Могильного, Б. Пасхавера, П. Саблука, Ю. Ульянченка та ін.

Метою статті є обґрунтування необхідності державного регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до розрахунків науковців, 1 % додаткової продукції, що виробляється в аграрному секторі, забезпечує приріст продукції галузей промислової інфраструктури на 2,5 %, переробних галузей – на 1,4, транспортних послуг – на 0,33, адекватної торгівлі – на 2,7 % [4, с. 10–11].

Обмеженість аграрної продукції впливає на промислове виробництво та, як наслідок, призводить до збільшення загального рівня цін. Це перешкоджатиме зростанню економіки країни. Збільшення виробництва аграрної

продукції забезпечує надлишок для збільшення її експорту. Зокрема, на ранніх етапах розвитку збільшення прибутку від експорту аграрної продукції є більш бажаним через більші надходження валюти.

Аграрний сектор – це велике міжгалузеве утворення, органічна частина економіки країни, що включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення, основне завдання якого – забезпечення продовольчої безпеки країни, а також створення експортного потенціалу сировини і продовольства. У сфері діяльності аграрного сектора України формується майже 60 % фонду споживання, створюється 17 % ВВП. Проте ситуація в цьому секторі економіки залишається досить складною та є неадекватною щодо його ролі в державі [6]. З динамікою зміни структури валового внутрішнього продукту (ВВП) аграрного сектора економіки України у відсотках до загального ВВП (виробничий метод) можна ознайомитися на рис. 1.

На нашу думку, зважаючи на нагальну потребу в збільшенні валютного виторгу та відсутності альтернативних можливостей, значне збільшення експорту аграрної продукції часто є раціональною політикою, навіть якщо світова кон'юнктура на аграрну продукцію є несприятливою. Останніми роками аграрний сектор економіки України суттєво збільшив валютні надходження до країни і став одним з основних її постачальників. Якщо у 2009 р. загальний експорт аграрної продукції був на рівні 9,5 млрд дол. США, то у 2017 р. він збільшився на 87 % і становив 17,8 млрд дол. США. Також зростає і позитивне зовнішньоторговельне сальдо. Із динамікою зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією можна ознайомитися на рис. 2.

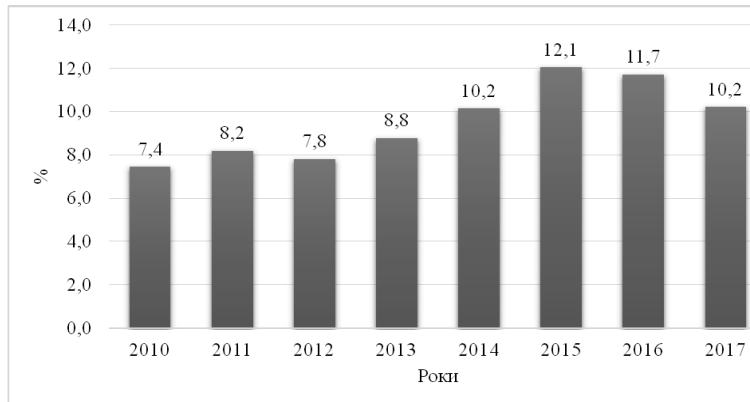

Рис. 1. Динаміка зміни структури ВВП аграрного сектора економіки України, у % до загального ВВП.
Джерело: дані Державної служби статистики України (далі – Держстат)

Рис. 2. Динаміка зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією, млрд дол. США.
Джерело: дані Держстату

На першому етапі аграрний сектор дає можливість працевлаштуватися великій кількості робочої сили (рис. 3). У подальшому науковий прогрес в аграрному секторі економіки дозволяє перемістити трудові ресурси з аграрного в неаграрний сектор, що є дуже важливим із позиції сталого економічного розвитку країни, оскільки це полегшує навантаження надлишку робочої сили і нівелює такий чинник, як обмеженість земельних ресурсів. Отже, перехід додаткової робочої сили з аграрного сектора є необхідним для прогресу аграрного сектора та розширення неаграрного сектора, тобто індустріалізації.

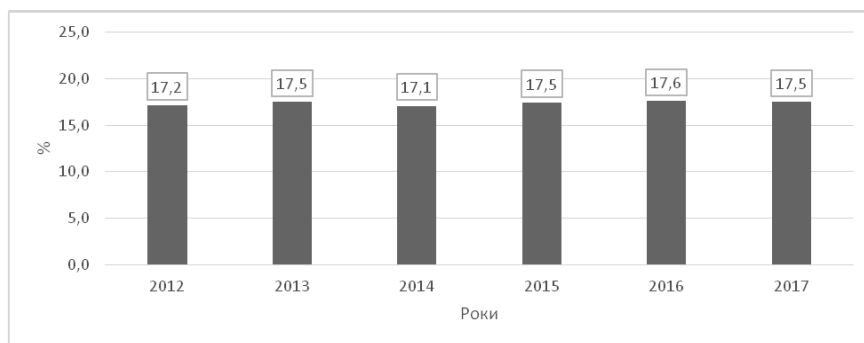

Рис. 3. Динаміка структури зайнятого населення в аграрному секторі економіки України, %. Джерело: дані Держстату

Існує поширена думка, що країни, у яких аграрний сектор становить значну частину ВВП, не мають шансів подолати відсталість. Її дотримується більшість економічних шкіл [3]. Однак останнім часом розвиток сучасних технологій вивів аграрний сектор на новий рівень. Інновації, автоматизація та комп'ютеризація не лише зробили революцію у промисловості, а й дали змогу аграріям досягти небачених раніше показників. Якість ґрунту та клімат, які раніше були визначальними факторами для виробників сільгосппродукції, тепер не мають вирішального значення [3].

Аграрний сектор економіки робить свій внесок в економічний розвиток таким чином: забезпечує продовольчу безпеку населення та сировину неаграрним секторам економіки, створює попит на товари, вироблені в неаграрному секторі, сільським населенням з огляду на купівельну спроможність, зароблені ними на продажі надлишку, створенні інвестиційного надлишку у вигляді заощаджень та податків, які будуть інвестовані в неаграрний сектор, забезпечує валютні надходження за рахунок експорту сільськогосподарської продукції та забезпечує зайнятість великій кількості менш освічених та менш кваліфікованих робітників.

Насправді, якщо ми хочемо запустити дієвий процес економічного розвитку в Україні, то він повинен починатися саме з аграрного сектора економіки. Розвиток аграрного сектора потребує наявності доріг, ринку продовольства, можливостей для зберігання та транспортування аграрної продукції, розвиток залізниці та річкового транспорту, наявності портів та кораблів та багато іншого для об'єктів інфраструктури, що створює додатковий попит на продукцію промисловості та розвиток сфери послуг.

У країнах що розвиваються, як правило, існує нерівність доходів між сільським та міським населенням. Щоб зменшити цю нерівність у доходах, необхідно приділяти більш високий пріоритет аграрному сектору. Його розвиток підвищить доходи більшості сільського населення, і в такий спосіб невідповідність доходів може бути певним чином зменшено. Якщо в аграрному секторі доходи не будуть зростати, то це може призвести до все більшого невдоволення серед населення й підвищення соціальної напруги. Для сталого економічного розвитку необхідно мінімізувати політичну та соціальну напругу. Таким чином, розвиток аграрного сектора також має значення на політичних та соціальних підставах.

Зростання аграрного виробництва та зростання доходів сільського населення разом з індустріалізацією та урбанізацією приводить до збільшення попиту у промисловому виробництві. Очевидно, що збільшення виробництва та продуктивності сільського господарства, як правило, суттєво сприяє загальному економічному розвитку країни; буде раціональним і доцільним рішенням приділяти більше уваги подальшому розвитку аграрного сектора.

Але існують і певні загрози щодо розвитку аграрного сектора. Зокрема, на жаль, у сучасних умовах господарювання невід'ємним елементом функціонування аграрного сектора економіки є розвиток нової форми агропромислових структур, таких як агрохолдинг [8]. Агрохолдинги – це виробничі структури, створені шляхом оренди землі потужними промисловими підприємствами, фінансовими й сервісними організаціями [1].

Важливим фактором розвитку агрохолдингів в Україні стало формування ними власного “аграрного лобі” з метою захисту своїх інтересів на законодавчому та виконавчому рівнях. До початку фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. поширеним способом утворення агрохолдингів було проникнення капіталу великих підприємств, що переробляють продукцію сільського господарства, та промислових підприємств, не пов'язаних із сільськогосподарською продукцією, в агробізнес шляхом викупу боргів та активів сільськогосподарських підприємств із перетворенням їх на свої філії та дочірні підприємства [2].

Таким чином, агрохолдинги концентрують у своїх руках великі земельні масиви в різних регіонах та спеціалізуються на вирощуванні високорентабельних сільськогосподарських культур. При цьому вони фактично не виявляють інтересу до тваринництва, ведуть виснажливе землеробство, не дотримуються сівозмін, не займаються переробкою аграрної сировини на місцях ведення виробництва. Крім того, маючи більш технічні та фінансові можливості, вони витісняють з ринку оренди землі малий та середній агробізнес, унаслідок чого на селі зростає безробіття, не відбувається фінансування сільської інфраструктури [9].

На нашу думку, у регулювання діяльності агрохолдингів та стимулювання розвитку малого та середнього агробізнесу має втрутитися держава, тому що ще з XIX ст. доведено, що з заміною дрібного землеробства великим у землю вкладено більше капіталів, що між усією масою землеробів розподілено більше багатства, ніж раніше. Але для нації та держави споживання однієї сім'ї багатих фермерів плюс 50 сімей убогих поденників нерівнозначно споживанню 50 сімей селян, з яких жодна не багата, та зате жодна не позбавлена помірного, пристойного достатку [7].

Тому державна підтримка розвитку малого та середнього агробізнесу сприятиме підвищенню купівельної спроможності аграрних виробників, що сприятиме зростанню неаграрного сектора країни. Це забезпечить розвиток вітчизняного внутрішнього ринку для збільшення виробництва. Закупівля промислових продуктів, таких як пестициди, різні сільськогосподарські механізми тощо, також сприяє поживленню промислових підприємств, а сталий внутрішній попит на цю продукцію дозволить вітчизняним виробникам більш упевнено себе почувати і на зовнішніх ринках. Таким чином, спроможність імпортувати промислову продукцію також залежить і від експортного заробітку аграрного сектора. Якщо держава відсторониться від головного джерела прибутку аграрного сектора, підтримки експорту аграрної продукції, особливо малих та середніх підприємств, то країна може зазнати серйозного дефіциту в платіжному балансі, що призведе до серйозної проблеми з іноземною валютою.

Якщо ми вирішимо, що нам не потрібний конкурентоспроможний малий та середній агробізнес, і держава відсторониться від регулювання цієї сфери, то можемо отримати таке: гіперкапіталізацію земельних банків агрохолдингів, що може призвести до того, що сільські мешканці втратять контроль над більшістю родючих земель сільськогосподарського призначення; відбудеться зростання рівня безробіття серед селян у зв'язку з витісненням працевітких видів сільськогосподарської продукції, переходом на моновиробництво і використання вузькопрофільної сільськогосподарської техніки; зuboжіння сільського населення, розвиток міграційних процесів та вимирання сільських територій; ущільнення ґрунтів та руйнацію транспортної інфраструктури сільських територій через використання високотоннажної техніки, що призводить до окислення земель сільськогосподарського призначення; недотримання екологоощадних агротехнологій і вимог щодо відновлення лісосмуг, що спричиняє вітрову ерозію ґрунтів, погіршує структуру орних земель та знижує біологічний і економічний потенціали сільських територій, адже якісна земля – їхній основний ресурс; відмову більшості агрохолдингів від розвитку тваринницької галузі, що призводить до вимушеної заміни органічних добрив на мінеральні, унаслідок чого в ґрунт потрапляє низка небезпечних речовин, які забруднюють водні ресурси сільських територій; використання отрутохімікатів та пестицидів, що впливає на екологію сільських територій; недотримання сівозмін, раціональної структури посівів та заходів щодо меліорації земель, що спричиняє виснаження земельних ділянок, які згодом, як показує практика латиноамериканського “латифундизму”, не зможуть використовуватися за прямим призначенням, і загрожує продовольчій безпеці країни; неконтрольоване використання ГМО у виробництві сільськогосподарської продукції, що викликає тривогу і вимагає додаткових досліджень у сфері їхнього виявлення та можливого впливу на навколишнє середовище і людину; монополізацію сільськогосподарської галузі, що дозволяє декільком корпоративним власникам диктувати ціни на основні продукти харчування, отже це також загрожує продовольчій безпеці країни [2].

Якщо ж, навпаки, держава повернеться обличчям до малого та середнього агробізнесу, ми можемо отримати піднесення сільської місцевості та збільшення продуктивності праці, покращання соціального добробуту,

збільшення надходжень до бюджетів сільських громад. У результаті зросте рівень життя сільського населення, люд почнуть вести більш комфортне життя, маючи всі сучасні зручності – кращий будинок, автомобіль, Інтернет, телебачення, одяг тощо. Унаслідок розвитку аграрного сектора буде розширення ринку промислових товарів та ринку послуг. Отже, розвиток малого та середнього агробізнесу веде до збільшення доходів сільського населення, що, у свою чергу, приводить до збільшення попиту на промислові товари та послуги, а отже, і до розвитку промислового сектора та сфери послуг.

Окремо хотілося б зазначити, що висока мотивація до праці й ефективна зайнятість властива тим формам господарювання, у яких в одній особі поєднується власник, господар і працівник [5]. Саме до таких форм відносяться розвиток малого та середнього агробізнесу.

Висновки. Розвиток аграрного сектора є обов'язковим для економічного розвитку країни. Зокрема, аграрний сектор цілком може бути драйвером економічного розвитку, забезпечувати високий рівень припливу валюти в країну, а також стати живильним середовищем для малого та середнього бізнесу. Навіть відносно невелике фермерське господарство сьогодні за умови застосування сучасних технологій може стати джерелом значного прибутку [3]. А для цього сьогодні має бути чітко визначено інструменти та механізми державного регулювання саме малого та середнього агробізнесу в контексті розвитку аграрного сектора економіки. Саме ці форми господарювання є найбільш стабільними в умовах усіх кризових ситуацій за роки незалежності нашої держави та, водночас, найбільше позбавленими підтримки з боку держави серед усіх форм господарювання в аграрному секторі економіки.

Список використаних джерел

1. Гирник Л. В. Діяльність агрохолдингів в Україні та їхній вплив на розвиток сільського господарства. *Вісник Східноєвроп. ун-ту економіки і менеджменту*. 2016. № 1. С. 35–43.
2. Залізко В. Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій. *Економіка України*. 2013. № 6. С. 71–78.
3. Казанський Д. Аграрна країна більше не вирок. URL: <http://tyzhden.ua/World/195230>.
4. Оверчук Л. Продовольственная система США. *Международный сельскохозяйств. журн.* 2001. № 5. С. 8–15.
5. Програма розвитку особистих селянських господарств в Україні на період до 2020 року (проект) / за ред. Ю. О. Лупенка, М. Й. Маліка. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2013. 28 с.
6. Саблук П. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України. *Економіка України*. 2008. № 12. С. 4–18.
7. Сисмонди С. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму века: в 5 т. М.: Мысль, 2004. Т. 1. С. 531.
8. Ульянченко Ю. О. Конкурентоспроможність аграрного сектора економіки: механізми державного регулювання: монографія. Харків: Асоціація д-рів наук з держ. упр., 2013. 368 с.
9. Ульянченко Ю. О. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації. *Державне будівництво*. 2010. № 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
10. Шульга О. А. Агрохолдинги в Україні: шанси та загрози. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*: зб. наук. пр. звітно-наук. конф. викладачів ун-ту за 2012 р., 9–10 лют. 2013 р. / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Смелянова. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 224–226.

Надійшла до редколегії 15.05.2018 р.